

PAPER DETAILS

TITLE: Konya Sâhip Ata Hanikahi Çinileri

AUTHORS: Ayben KAYIN

PAGES: 206-221

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1724957>

Konya Sâhip Ata Hanikahı Çinileri*

Ayben KAYIN**

ÖZ

Bu makalede Konya Sahip Ata Hanikahı'nın çinileri, malzeme, renk, süsleme ve teknik özellikleri açısından değerlendirilmiştir. Sahip Ata Külliyesi, Anadolu Selçuklu Dönemi'ne başkentlik yapmış olan Konya'da, Anadolu Selçuklu veziri Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından 668/1269-70 yılında inşa ettirilmiştir. Sahip Ata Külliyesi'nin yoğun çini ve sırlı tuğla süslemeleri döneminin süsleme anlayışını bize oldukça başarılı bir şekilde yansıtmaları açısından önem taşımaktadır. Külliye'de cami, hanikah ve türbe sırlı tuğla ve çini süslemeye sahip yapılardır. Külliye'nin bir parçası olan hamamda ise çini malzemeye yer verildiğine dair elimizde herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Çalışmada Hanikahta yer alan çiniler bulundukları birimlere göre ayrılarak; malzeme, teknik ve renk özellikleri bakımından incelenmiş; hem kendi aralarında hem de diğer bazı benzer yapılarıdaki çinilerle karşılaştırılarak benzerlik ve farklılıkları açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Konya Sahip Ata Külliyesi, Anadolu Selçuklu Çini Sanatı, Sahip Ata Hanikahı

The Tiles of Konya Sahip Ata Hanikah

ABSTRACT

In the present article, decorative tiles of Sahip Ata Hanikah in Konya was evaluated in terms of material, technique, decoration and color properties.

The Sahip Ata Complex; were built in 668/1269-70 by the Anatolian Seljuk vizier Sahip Ata Fahreddin Ali in Konya being the capital city during the Seljuk Anatolian Period. The tile and glazed brick decoration of the Sahip Ata Complex reflects the sense of decoration of its period pretty well. Mosque, Hanikah and Tomb are the buildings with tile and glazed brick decoration. In the present study, the tiles in the Hanikah separated according to their units and were examined in terms of the following features; materials, techniques and colors. Depending on these examinations the tiles were evaluated by comparing the similarities and differences among themselves and with others in similar structures.

Keywords: Konya Sahip Ata Complex, The Tiles of Anatolian Seljuks, The Sahip Ata Hanikah

1. Giriş

Konya'da Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali* tarafından 13. yüzyılda inşa ettirilmiş olan Sahip Ata Külliyesi, Anadolu Selçuklu Dönemi'nin önde gelen mimari eserlerinden birisidir. Külliye'nin çini ve sırlı tuğla süslemeleri de Anadolu Selçuklu Dönemi çini sanatı ve süslemelerini kapsamlı bir şekilde günümüze taşınması bakımından oldukça önemlidir.

Konya Sahip Ata Külliyesi, cami, hanikah, türbe ve hamam'dan oluşan bir yapı topluluğudur. Bu külliye'nin içinde barındırdığı yapılardan cami, hanikah ve türbede çeşitli yerlerde ve farklı yoğunluklarda kullanılmış çini ve sırlı tuğlalar mevcuttur. Hamam yapısında çini süsleme bulunmamaktadır. En azından bugün elimize hamamda geçmişte çini malzeme bulunduğu dair bir iz ya da bize ipucu verecek bir kaynak ulaşmamıştır.

* Bu çalışma, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk ve İslam Sanatları Tarihi Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Remzi DURAN danışmanlığında 2014'te tamamlanan ÖYP tarafından 2013-ÖYP-063 no'lu Yüksek Lisans tez projesi olarak desteklenen "Konya Sahip Ata Külliyesi Çinileri" adlı Yüksek Lisans Tezinden bir bölüm olarak yayınlanmıştır.

** Arş.Gör., Selçuk Üniversitesi, ayben.erol@selcuk.edu.tr

Makalenin Gönderim Tarihi: 07.02.2017; Makalenin Kabul Tarihi: 09.04.2017

* Doğum yeri ve tarihine dair bilgilere tam olarak ulaşılabilen Sahip Ata Fahreddin Ali'nin aslen Konyalı olduğu bilinmektedir. Bkz. Uğur, M. F. – Koman, M. M., **Selçuk Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri**, İstanbul, 1934, s.25. Sahip Ata Fahreddin Ali, sırasıyla II. İzzettin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıçarslan, II. Alaeddin Keykubat ve onların oğulları III. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Gıyaseddin Mesud olmak üzere beş ayrı padişah döneminde vezirlik yapmıştır. Bkz. Uğur, M. F. – Koman, M. M., **age**, s.31. Onun vezirliği döneminde halkın refah içinde yaşadığı, Sahip Ata'nın halkı dinleyip, sorunlarına çözüm bulmaya çalıştığı söylenmektedir. Bkz. Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, **Müsameretü'l-Ahbar**, Çeviren: Mürsel Öztürk, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000, s.47-48. Sahip Ata Fahreddin Ali ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Uğur, M. F. – Koman, M. M., **Selçuk Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri**, İstanbul, 1934; Yavaş, A., **Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Mimari Eserleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015.

† Külliye'nin mevcut kitabelerinden anlaşıldığı üzere cami 656/1258-59 ve hanikah 668/1269-70 yılında inşa ettirilmiştir (Duran, 2001, 59, 61).

Külliyede en yoğun çini ve sırlı tuğla süslemeler türbede yer almaktadır. 1276 yılında dışarıdan caminin kible duvarının doğusuna eklenen türbenin, kemer üzerinde yazan çinili kitabesinden 1283 yılında bir onarım geçirdiği anlaşılmaktadır[‡] (Önge, 1984; 281). 1269-70 yılında inşa ettirilmiş (Konyalı, 2007, 606; Duran, 2001, 61) olan hanikahta pencere şebekeleri ve kubbe eteği geniş yüzeylere yayılan çinilere sahiptir. Camide çini malzeme sadece taç kapı ve mihrapta bulunmaktadır. Ancak mihrapta kullanılan çini teknikleri ve süsleme çeşitliliği hanikaha göre oldukça zengindir.

Konya Sahip Ata Külliyesi ile ilgili çeşitli çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalar arasında yalnızca külliye mimarisine ilgili olanlar dışında, külliye bazılarında (Cami ve Türbede) yer alan çini süslemelerin incelendiği çalışmalar da vardır. Ayrıca Vezir Sahip Ata Fahreddin Ali ve yaptırdığı eserlerin incelendiği çalışmalarda da bu külliye yer verilmiştir. Ancak doğrudan Konya Sahip Ata Hanikahı çinilerini inceleyen bütüncül bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada Sahip Ata Hanikahı'nın çinileri; malzemeleri, yapım ve süsleme teknikleri, motif ve renk özellikleriyle ele alınarak incelenmiştir.

Çalışmada Hanikahta yer alan çiniler hem kendi içlerinde değerlendirilmiş hem de Konya ya da Konya dışındaki, çalışma alanımız olan yapıyla yakın dönemlerde inşa edilmiş, diğer bazı Selçuklu yapılarının çinileriyle karşılaştırma yapılmıştır.

Sahip Ata Hanikahı'nda çininin kullanım alanlarına bakılacak olursa bu malzemenin camiden farklı olarak ancak türbe ile benzer şekilde yalnızca iç mekanda kullanıldığı görülmektedir. Dış mekanda yalnızca taç kapı ve minarelerde bu uygulamaya yer verilmiştir. Hanikah ve türbede dış mekanda çini ya da sırlı tuğla süslemelere rastlanılmamaktadır.

Hanikahta eyvan duvarları, pencereler, kubbe ve kubbe eteğinde çini süslemelere ait çok zengin örnekler bulunmaktadır. Teknik olarak yoğunluk sırasına göre tek renk sırlı çini, mozaik çini ve delik işi teknikleri kullanılmıştır.

2. Konya Sahip Ata Hanikahı Çinileri

Sahip Ata Hanikahı taç kapısındaki kitabeye göre 668/1269-70 yılında Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından inşa ettirilmiştir (Konyalı, 2007, 606; Duran, 2001, 61). Bu tarih III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi'ne denk gelmektedir. Kitabede “...*bu mübarek hanikahı Allah'ın salih kullarına menzîl ve suffa ehli muttaki kullarına mesken olarak...*” inşa edildiği belirtilmiştir (Duran, 2001, 61; Önge, 1984; 282). Sahip Ata Camisi'nin güney cephesinde yer alan türbeye bitişik ve hatta türbenin güney cephesinin bir kısmını da duvarları içine alacak biçimde yapılmıştır. Hanikaha, külliye hamamı karşısında yer alan taç kapıdan girilmektedir (Fot.: 1). Doğu cephede yer alan girişin iki yanında ikişer tane dükkan yer almaktadır (Karpuz, 2009; 51). Yapı Sille taşından inşa edilmiştir.

[‡] Ayrıca Zeki Sönmez, türbenin çini süslemelerinin de yapıldığı onarımın mimar Kalûyân el-Konevî tarafından yapıldığını söylemektedir bkz. Sönmez, Z., **Başlangıcından 16. Yüzyıl'a Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar**, Ankara, 1995, s. 283.

[§] Vezir Sahip Ata Fahreddin Ali'nin adı kitabede “Hacı Ebubekir oğlu Hüseyin oğlu Ali” şeklinde geçmektedir (Duran, 2001, 61).

Fotoğraf 1: Hanikahın taçkapısı.

Fotoğraf 2: Hanikaha geçiş koridoru.

Tonoz ile örtülü bir koridor (Fot.: 2) geçilerek, basık kemerli girişten hanikahın iç avlusuna ulaşılır. Üzeri büyük bir kubbe ile örtülü olan avlu kısmına kuzey, güney ve batı yönlerden olmak üzere üç adet eyvan açılmaktadır. Kubbenin ortasına bir aydınlık feneri yapılmıştır. Tam altında ise sekizgen bir havuz bulunmaktadır. Güney cephede yer alan eyvanın güney duvarında, 16. yüzyıldan sonra buraya eklendiği tahmin edilen alçı bir mihrap yer almaktadır (Önge, 1984; 284). Kuzeybatı, güneybatı ve güneydoğu yönlerindeki pahlı köşelerde yer alan girişlerle köşe mekanlara girilmektedir. Batıdaki hacimler kubbeli, doğudaki ise tonozludur.

Fotoğraf 3: Hanikah doğu cephe.

Sahip Ata Hanikahı'nda çeşitli yerlerde - türbedeki kadar yoğun olmamakla birlikte - çini ve sırlı tuğla süslemeler karşımıza çıkmaktadır. Bahsedilen çini ve sırlı tuğla süslemeler, sırasıyla eyvan duvarları, eyvanlardaki pencere şebekeleri, köşe birimlerin giriş açıklıklarının üzerinde yer alan pencere şebekeleri, hanikahtan türbeye geçişi sağlayan koridora girişin üzerinde yer alan pencere şebekesi, kubbe ve alçı mihrabın kemer köşeliklerinde görülmektedir.

Fotoğraf 4: Hanikah batı eyvanı.

Yapı, gördüğü zarar ve geçirdiği onarımlar sonrası çini ve sırlı tuğla süslemelerinin yok olan ya da harap edilen kısımları boyayla ya da ahşap üzerine boyama yapılarak özgün görünümüne kavuşturulmaya çalışılmıştır (Önge, 1984; 284-285). Bu nedenle çalışmamızda öncelikle sözü edilen yenilenmiş kısımların özgün halleri göz önünde bulundurularak yapılan onarımlar sonrası durumlarına değinilmiştir.

Hanikahın en yoğun çini süslemeleri, eyvan duvarlarında görülmektedir. Yapı üç eyvanlı olarak inşa edilmiştir ve üç eyvanda da duvarlar belirli bir yüksekliğe kadar çinilerle kaplıdır. Nakış Akgül, bu çinilerin hiç derz arası bırakılmadan kireç harçla duvara kaplandığını belirtir (Akgül, 2000; 336). Altıgen formda olan çini levhalar, firuze renklidir. Eyvan duvarlarında, firuze renkli çinilerle kaplanmış olan alanlar patlıcan moru renginde sırlı ince çini şeritlerle bordür oluşturacak şekilde sınırlandırılmıştır.

Güney Eyvanı

Fotoğraf 5: Hanikah güney eyvanı

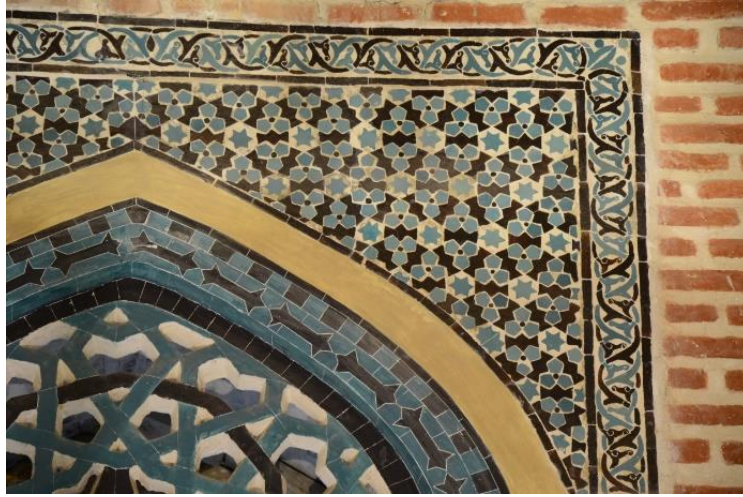

Fotoğraf 6: Güney eyvanında yer alan alçı mihrap.

Güney cephede yer alan eyvanda çini süslemeli pencere şebekesi bulunmamaktadır. Yalnızca eyvan duvarları üç taraftan firuze renkli altıgen çini levhalarla kaplanmış (Fot.: 5). Bu çini levhalarla kaplanmış olan alanın etrafı da patlıcan moru renginde sırlı, ince çini şeritlerle bir bordür oluşturacak biçimde sınırlandırılmıştır. Eyvanın güney duvarında alçıdan kabartma olarak yapılmış bir ayet yazısı dekorlu mihrap yer almaktadır (Fot.: 6). Alçı mihrabın kemer köşeliklerine de yine eyvanın duvarlarında kullanılmış olan firuze renkli altıgen çini plakalardan yerleştirilmiştir.

Batı Eyvanı

Batı eyvanında da tıpkı güney ve kuzey eyvanlarında olduğu gibi duvarlar belirli bir yüksekliğe kadar firuze altıgen çini levhalarla kaplanmıştır (Fot.: 4). Ancak eyvanın batı duvarının tam ortasında, firuze renkli çinilerle kaplanmış kısmın hemen bittiği yerden kenar bordürleri başlayan sivri kemerli ve şebekeli bir pencere vardır. Şebeke çini mozaik tekniğinde delik işi olarak yapılmıştır. En dışta patlıcan moru renginde sırlanmış iki ince şerit içerisine alınmış bir bordürle çevrelenmiştir. Bu bordür çini mozaik tekniğinde olup beyaz alçı zemin üzerine, firuze ve patlıcan moru rumîlerle sonlandırılan kıvrım dallarla süslenmiştir**. Bordür, köşelerde firuze renkli lotus benzeri bir motifle bağlanmış, iki yanına ve tepesine de firuze çintemaniyi andıran yuvarlaklar yerleştirilmiştir (Fot.: 7).

Fotoğraf 7: Batı eyvandaki pencere şebekesi.

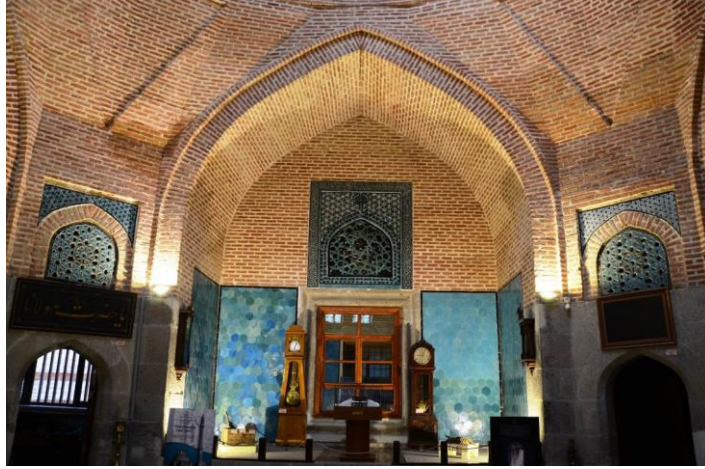
Kemer köşeliklerinde ise çini mozaik tekniğiyle yapılmış geometrik bir kompozisyon görülmektedir. Merkeze altıgen beyaz harç zemin üzerine firuze renkli çinilerden kesilmiş altı kollu yıldızlar yerleştirilmiştir. Onların etrafını üçerli olarak yerleştirilmiş altı adet firuze renkli beşgenler sarmaktadır. Kemer köşeliklerinde ve dış bordürde beyaz harç zemin geniş olarak görülmektedir. Böylece firuze ve patlıcan moru olan çinilerle bir zıtlık meydana getirerek ahenk oluşturmuştur. Sivri kemerin en dışında patlıcan moru iki ince şerit arasına alınmış, günümüzde sarımtırak krem renge boyanmış olarak görülen kısmın özgün durumu hakkında fikir sahibi olunamamaktadır. Daha sonra firuze ve patlıcan moru çinilerin dama taşı gibi sıralandığı bir bordür gelmektedir. Sıradaki bordürde ise firuze renkli zemin üzerine patlıcan moru olarak iki taraflı ok başı şeklinde kesilmiş motifler yan yana getirilmiştir. Kemer, en içte patlıcan moru renginde ince çini şeritle son bulur (Fot.: 7).

Merkezde on kollu yıldızdan gelişen ve çevresini bir ongenin sardığı sonsuzluk prensibinde yapılmış geometrik kompozisyon bulunmaktadır††. Çini mozaik tekniğinde delik işi olarak hazırlanmış bu şebeke, firuze ve patlıcan moru çinilerin oldukça başarılı biçimde yan yana getirilmesiyle oluşturulmuştur ki derz boşluğu yok denecek kadar azdır.

** Çini mozaik tekniğindeki rumîli bordürün süsleme detayı için bkz. Şimşir, Z., "Sâhip Ata Manzumesinin Süsleme Özellikleri", **Yeşilin ve Medeniyetin Köprüsü Meram**, C.III, Konya, 2014, s.36-37.

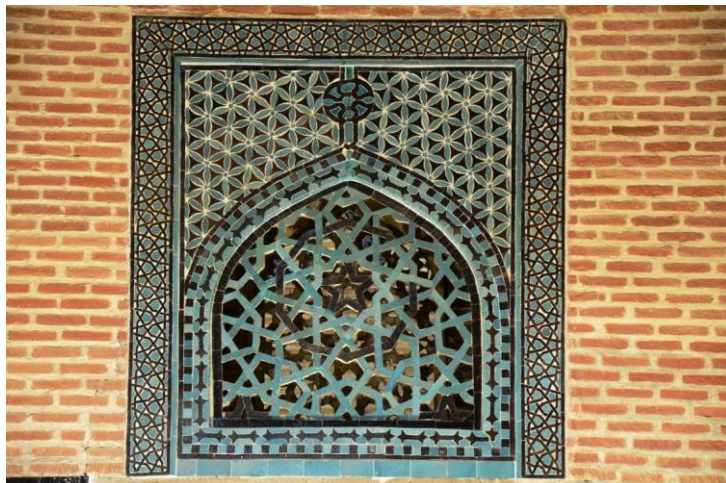
†† İlhan Özkeçeci, pencere şebekesinde yer alan aynı geometrik kompozisyonun başka bir örneğini Hunat Hatun Camii (1238) taş süslemelerinde çizimiyle birlikte göstermiştir. Bkz. Özkeçeci, İ., **Türk Sanatında Kompozisyon**, İstanbul, 2008, s.82, Çizim:99; Aynı kompozisyon bu kez Sivas Keykavus Darüşşifası Türbe (1217-1220) cephesi pencere alnığında Ömür Bakırer tarafından çözümlenmiştir. Bkz. Bakırer, Ö., "Mimari Süslemede Geometrik Düzen Denemesi", **VIII. Türk Tarih Kongresi**, C.II, Ankara, 1981, s. 955, Resim: 2.

Kuzey Eyvanı

Fotoğraf 8: Hanıkarah Kuzey eyvanı.

Kuzey eyvanının duvarları da diğer iki eyvan gibi firuze renkli çinilerle kaplıdır (Fot.: 8). Bu eyvanın türbeye açılan penceresinin şebekesinde çini mozaik ve delik işi tekniği bir arada kullanılmıştır (Fot.: 9). Pencere dikine dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmıştır. En dışta patlıcan moru renginde sırlanmış çinilerin çokgenlerden oluşan geometrik bir kompozisyonu meydana getirecek şekilde çini mozaik tekniğinde yan yana getirilmesiyle bir bordür elde edilmiştir. Şerare Yetkin, geometrik kompozisyonun arasında kalan beyaz alçı zemine firuze renkli altıgen çinilerin kakma tekniğiyle yerleştirildiğinden söz etmiştir (Yetkin, 1986; 76). Ancak bu kompozisyon tamamen çini mozaik tekniği gibi görünmektedir. Kakma işlemi yapılan kuzeydoğu ve güneydoğu köşelerdeki pencere şebekelerine bakıldığında aradaki fark seçilebilmektedir. Kakma tekniğinin uygulandığı kemer köşeliklerindeki bozuk satır, çinilerin üzerine bulaşmış harç kalıntıları ve daha az özenli kompozisyon burada görünmemektedir. Sonraki ince bordür tek renk sırlı firuze çinilerden oluşmaktadır. Şebekenin kemer köşeliklerinde çemberlerin kesişimiyle meydana getirilmiş firuze renkli çinilerden yapılmış altı yapraklı çiçek görünümünde dairesel motiflerden oluşan bir kompozisyon bulunmaktadır. Yaprakların aralarında kalan boşluklara ise patlıcan moru renginde üçgen çiniler yerleştirilmiştir.

Fotoğraf 9: Kuzey eyvanı penceresi.

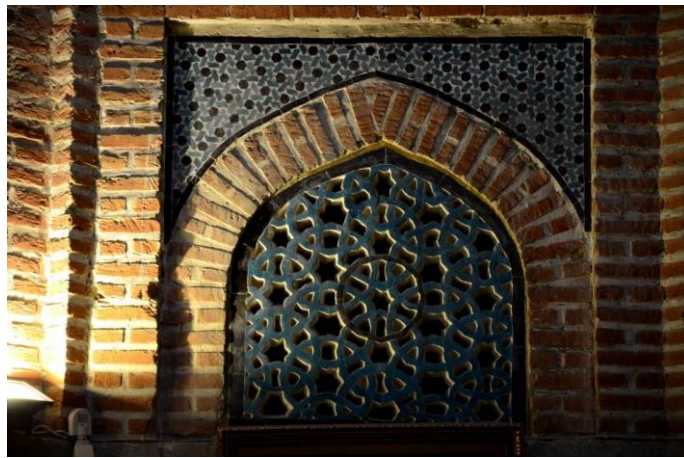
Sivri kemerin en dışında tek renk sırlı patlıcan moru bir şerit ve onun içinde firuze-patlıcan moru renklerinde çinilerin dama taşı biçiminde yan yana dizilmesiyle elde edilmiş ince bir bordür bulunmaktadır. Dıştaki patlıcan moru şerit yukarı doğru iki koldan devam ettirilmiş; üstten yine iki koldan gelen diğer şeritlerle ortada birleştirilip bir düğüm elde edilmiştir. Sonraki bordürde iki taraflı ok başı gibi olan patlıcan moru çiniler firuze zemin üzerine yan yana dizilmiştir. En içteki bordür ise yine patlıcan moru renginde tek renk sırlıdır. Merkezde Batı eyvanındaki gibi on kollu yıldızdan gelişen firuze ve patlıcan moru çinilerin kullanıldığı geometrik bir kompozisyon vardır. Yıldızın etrafına bir ongen yerleştirilmiştir (Fot.: 9).

Hanikahta eyvanlardaki şebekeler dışında; köşe birimlere ve türbeye girişlerin üzerinde olmak üzere toplamda dört adet şebeke daha bulunmaktadır. Bunlardan güneybatı ile kuzeybatı yönlerindeki şebekeler (Fot.: 10) ve güneydoğu ile kuzeydoğu yönlerindeki şebekeler (Fot.: 11) birebir aynıdır. Bu nedenle köşelerde yer alan bu şebekeleri ayrı alt başlıklar altında toplama gereği duyulmamıştır.

Çini mozaik ve delik işi tekniği bu şebekelerde de bir arada kullanılmıştır. Güneybatı ile kuzeybatı yönlerindeki şebekelerde merkezde birbiri ile iç içe geçmiş onikigenlerden oluşan bir geometrik kompozisyon sergilenmektedir (Fot.: 10). Bunların kesişme noktalarında ise altı kollu yıldızlar ortaya çıkmıştır. Yalnızca ortadaki onikigen patlıcan moru renginde olup; diğer bütün delik işi geometrik süslemeler firuze renklidir. Delik işi şebeke sivri kemere geçişte patlıcan moru tek renk sırlı ince çini şeridiyle sınırlandırılmıştır. Tuğladan sivri kemerin köşeliklerine yine çini mozaik tekniğinde beyaz, firuze ve patlıcan morundan geometrik kompozisyon işlenmiştir. Firuze ince kesilmiş çini parçalar eğik hatlarla geçmeler yapacak şekilde zikzak benzeri bir görünüme kavuşturulmuştur. Aralarında altıgen biçimde kalan beyaz alçı zemine ise patlıcan moru altıgenler yerleştirilmiştir.

Fotoğraf 10: Kuzeybatı köşe penceresi.

Fotoğraf 11: Kuzeydoğu köşe penceresi.

Güneydoğu ile kuzeydoğu yönlerindeki şebekeler de aynı tekniklerle ve neredeyse aynı kompozisyonlarla yapılmıştır (Fot.: 11). Ancak bu pencerelerin kemer köşeliklerinde güneybatı ve kuzeybatı yönlerindeki pencerelerden farklı olarak mozaik tekniği yerine kakma tekniği kullanılmıştır. Batı taraftaki köşe pencerelerinin kemer köşeliklerinde kompozisyonu oluşturan parçalar, daha sık tutulmuşken; doğu taraftakiler daha seyrek yerleştirilmişlerdir. Güneydoğu ile kuzeydoğu köşelerdeki pencerelerin kemer köşelikleri detaylı olarak incelendiğinde, batı taraftakilerden farklarının yalnızca çinilerin seyrek yerleştirilmesi olmadığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında bazı çini parçaların kakma işlemi sırasında daha derine batırılıp; bazılarının ise daha yüksekte kaldığı görülmektedir. Ayrıca yine kakma işleminin bir sonucu olarak mozaik tekniğinin aksine burada pürüzlü bir yüzey elde edilmiştir. Bazı çini parçalarının ise yüzeylerine harç bulaşmış olduğu görülmektedir. Bu uygulama özellikleri bu iki kemer köşeliğinin çini kakma tekniğiyle yapılmış olduğunu düşündürmektedir.

Kubbe

Hanikahta orta mekan kubbesi çini mozaik ve sırlı tuğla süslemeye sahiptir (Fot.: 12). Yatay olarak yerleştirilmiş sırsız tuğlaların arasına onların yaklaşık yarısı uzunluğunda olan firuze ve patıcan moru renginde sırlı tuğlalar dizilmiştir. Kubbe eteğinden fener açıklığına kadar uzanan her tuğla sırası, dokuz kollu bir yıldız oluşturmıştır. Bu yıldızlar, kubbenin merkezine doğru küçülerek devam ettirilmiştir. Kubbe eteğini firuze ve patıcan moru renklerinde çini mozaiklerle yapılmış örgülü kufi yazı frizi dolaşmaktadır (Fot.: 13). Zemin firuze renkli olup; yazılar patıcan moru çinilerden kesilmiştir. Çini parçalarının aralarındaki derz boşlukları sıkı tutulmuştur.

Fotoğraf 12: Hanikah kubbesi.

Fotoğraf 13: Hanikah kubbesi yazı kuşağından detay.

Kubbe eteğini dolaşan frizde “*El-mülkü lillab*” (Mülk Allah’ındır) yazısı okunmaktadır. Altta “*El-mülk*”; üstte ise “*lillab*” kelimelerinin bulunduğu yazı aynalı olarak bütün kuşak boyunca tekrar etmektedir (Şimşir, 2001; 323-324). Arada kalan örgülü bölümde ise ortası beyaz zemin yaprakları ise firuze olmak üzere dört yapraklı bir çiçek oluşturulmuştur. Bu friz alttan ve üstten patlıcan moru tek renk sırlı ince çini bir şeritle sınırlandırılmıştır. Frizin, parça parça levhalar halinde kalıpla hazırlanıp yan yana getirilerek eklendiği anlaşılmaktadır (Akgül, 2000; 336).

3. Değerlendirme

3.1. Çini Süslemenin Yapı Elemanlarına Göre Dağılımı

Duvarlar

Konya Sahip Ata Külliyesi’nde hanikahta eyvan duvarları firuze renkli tek renk sırlı altıgen çini plakalarla kaplanmıştır. Bu kullanım Anadolu Selçuklularının geniş yüzeyleri çini ile kaplamak için kullandıkları oldukça yaygın bir tekniktir. Bu kullanıma Tokat Gök Medrese (1275-1280) üst kat revaklarındaki kemer köşeliklerini örnek olarak verebiliriz. Sivas Gök Medrese’de kazıda ortaya çıkarılan bir parçada altıgen firuze ve üçgen patlıcan moru renklerinde çini plakaların bazı yüzeyleri kapladığı anlaşılmıştır. Bu da Sahip Ata Külliyesinde kullanılmış tek renk sırlı firuze çini plakalara benzer özellik göstermektedir.

Pencereler

Hanikahta yer alan çini pencere şebekeleri çini mozaik ve delik işi tekniklerinin birlikte kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Şebeke kısımlarında geometrik; kemer köşeliklerinde ve pencereyi çevreleyen bordürlerde, geometrik küçük motiflerden gelişen kompozisyonlar ya da bitkisel süslemeli dekorlar yer almaktadır. Rüçhan Arık ve Oluş Arık, delik işi ve çini mozaik teknikli bu uygulamanın ender görülen bir örnek olduğundan bahsetmiştir (Arık, 2007; 120). Hanikahta eyvanlardaki pencere şebekeleri ongenlerin kesişmesiyle, köşelerdeki girişlerin üzerindeki pencere şebekeleri ise onikigenlerin kesişmesiyle elde edilmiştir. Türbe batı duvarı üzerindeki pencere şebekesi ise hanikahta girişlerin üzerindeki şebekelerle aynı olup; onikigenlerin kesiştirilmesiyle bir geometrik kompozisyon meydana getirilmiştir.

Üst Örtü ve Üst Örtüye Geçişler

Külliye yapılarından bugün sadece hanikah ve türbeyi üst örtüde çini ve sırlı tuğla kullanımına örnek gösterebiliriz. Cami yenilendiği için geçmişte mihrap önünde yer aldığı düşünülen kubbesinde çini ya da sırlı tuğla süsleme olup olmadığı bilinmemektedir.

Hanikah avlusunun kubbesinde sırlı tuğla süsleme, kubbe eteğinde ise çini mozaik süsleme görülür. Kubbe eteğini örgülü kûfî yazıdan bir yazı kuşağı çevrelemektedir. Bu tarzda kubbe eteğini saran örgülü kûfî ya da sülüs yazı veya yazı taklidi süsleme içeren örneklerden bazıları şunlardır: Konya Karatay Medresesi (1251), Sivas Gök Medrese Mescidi (1271-1272), Çay Taş Medrese (1279), Beyşehir Eşrefoğlu Camii (1299), Beyşehir Eşrefoğlu Süleyman Bey Türbesi (1299).

Kemer ve Kemer Köşelikleri

Çini süslemeye pencerelerin sivri kemerlerinde ve kemer köşeliklerinde rastlanmaktadır. Tüm kemer ve kemer köşelikleri çini mozaik ve kakma teknikleriyle yapılmıştır. Pencere kemer ve kemer köşelikleri kendi içlerinde bir benzerlik göstermektedir. Hanikahta yer alan kuzeybatı ve güneybatı köşelerdeki pencerelerin kemer köşelikleri kendi arasında, kuzeydoğu ve güneydoğu köşelerdeki pencerelerin kemer köşelikleri ise yine kendi arasında bezeme açısından aynıdır. Eyvanlardaki pencere şebekeleri, birbirinden farklı kompozisyonlarla süslenmiştir.

‡ Fotoğraf için bkz. Arık, O., “Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Dini ve Kamusal Yapılarında Çini”, **Anadolu Toprağının Hazinesi Çini Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri**, İstanbul, 2007, s.145, Resim: 101.

§§ Bahsi geçen parçanın fotoğrafı ve ayrıntılı bilgisi için bkz. Tuncer, O. C., **Sivas Gök Medrese**, Ankara, 2008, s.154.

3.2.Çini Süslemelerin Motif Özellikleri

Çini Süslemelerin Motif Özellikleri

Bitkisel Motifler

Anadolu Selçuklu süsleme sanatlarında oldukça zengin form ve çeşitlilik gösteren bitkisel motif kompozisyonları, Sahip Ata Külliyesi'nde de çokça kullanılmıştır. Bitkisel motifler çoğunlukla bordürler halinde kemerlerin, giriş ve pencerelerin etrafını çevrelemektedir. Bazen kemer köşeliklerinde de görülen bitkisel süslemeler ile dar ya da geniş yüzeylerin boş yer bırakılmayacak şekilde doldurulma çabası sezilmektedir. Bitki kompozisyonlu bordürler, sandukalarda da yer almaktadır. Aynı zamanda geometrik süslemelerin etraflarının da çoğu kez bitkisel bordürlerle sınırlandırıldığı görülmektedir. Bitkisel süslemelerin elemanları rumî, palmet, lotus ve kıvrım dallardır.

Bu kompozisyonlar hanikahtaki pencerelerin etrafında, mihrap bordürlerinde ve türbede girişte, kemerde, kemer köşeliklerinde, pencerede ve sandukalarda göze çarpmaktadır. Sahip Ata Külliyesi yapılarında bitkisel bezeme yapmak için kullanılan çini teknikleri, çini mozaik tekniği, lüster tekniği, çini kazıma tekniği ve yıldızlı çini tekniğidir.

Hanikahta, köşelerdeki girişlerin üzerine yerleştirilen pencerelerde hiç bitkisel süsleme yoktur. Eyvanlardaki iki pencereden ise yalnızca ana eyvan penceresinde bitkisel süsleme kullanılmıştır. Buradaki süsleme firuze ve patlıcan moru rumîli kıvrım dalların helezon yaparak alttan üstten geçmelerle ilerlemesinden meydana getirilmiştir. Buna benzer bir bordürü Karatay Medresesi eyvan kemerinin karnında görmekteyiz (Şimşir, 2002; 119).

Geometrik Motifler

Geometrik kompozisyonlar, Sahip Ata Külliyesi'nde en çok görülen süslemelerdir. Bu süslemeler, bordürler halinde yapının pek çok yerinde karşımıza çıkmaktadır. Hanikahta eyvan pencere şebekelerinde, köşe girişlerinin üzerindeki pencere şebekelerinde geometrik kompozisyonlar yer almaktadır. Geometrik süslemelerde kullanılmış olan ana teknik çini mozaiktir. Bunun dışında delik işi tekniği kullanılarak çini mozaikli geometrik süslemeler geliştirilmiştir.

Hanikahta ana eyvanda (batı eyvanı) ve kuzey eyvanında yer alan pencere şebekelerindeki on kollu yıldızdan gelişen kompozisyonun diğer örnekleri; Aksaray Zinciriye Medresesi taç kapısındaki madalyonlarda (Demiriz, 2000; 374), Sivas İzzettin Keykavus Şifahanesi Türbe (1217) (Arık, 2007; 47) cephesinde yer alan çini mozaik pencere alınlıklarında görülmektedir***.

Hanikahta kuzey eyvanının pencere kemer köşeliklerinde görülen dairelerin kesişmesiyle oluşturulmuş motif, mihrap kavsarasında, en alt sıranın ikinci nişinde de bulunmaktadır. Aynı süsleme Beyşehir Eşrefoğlu Camii mihrap kavsarasının mukarnas nişinde de kullanılmıştır††.

Kuzeydoğu ve güneydoğu köşelerdeki girişlerin üzerinde bulunan pencere şebekelerinin kemer köşeliklerindeki altı kollu çarkı felek motifi, Sırçalı Mescit mihrap kavsarasında da görülür.

Yazı

Yazı kompozisyonları, Sahip Ata Külliyesi çini süslemelerinde önemli bir yer tutmaktadır. Külliye hem iç hem de dış mekanda karşılaştığımız yazı süslemeleri çini mozaik tekniği, sırlı tuğla ve kalıplama tekniği ile yapılmıştır. Dış mekanda taç kapıda ve minarede, içeride ise; kubbe eteğinde, kubbe göbeğinde, türbe girişinin üzerinde, türbedeki büyük kemerde, pencerenin kitabeliğinde ve sandukalarda yazı süsleme çeşitleri mevcuttur. Hanikahta yazı süsleme, yalnızca kubbe eteğinde görülmektedir. Yazı kompozisyonları her dönemde pek çok malzemede ve çeşitli yerlerde karşımıza çıkar. Anadolu Selçuklu Dönemi çini sanatında da yazının önemi büyüktür.

Hanikah kubbesinin eteğinde görülen örgülü kûfî yazı kompozisyonunun benzerleri; minarede ve türbe kubbesinin eteğinde yazı kuşağı halinde kubbeyi çepeçevre dolanmaktadır. Bu tarz örgülü kûfî yazı, dönemin pek çok yapısının da kubbe eteğini bezemiştir.

*** Sivas İzzettin Keykavus Şifahanesi Türbe cephesinde yer alan bu kompozisyon için bkz. Hill, D.,- Grabar, O., **Islamic Architecture and Its Decoration**, Chicago, 1964, s 71, Resim: 373.

†† Bkz. Yetkin, Ş., **age**, s.126, Resim: 74.

4. Tahribatlar ve Onarımlar

1923 yıllarında mescit olarak kullanıldığı anlaşılan yapının bu amaçla avlu zemini toprak doldurularak yükseltip ahşapla kaplanmıştır. Vakıfların yaptığı araştırmalar sırasında bu ahşaplar kaldırılmış ve avlunun orijinal zemini ortaya çıkarılmıştır. Aynı zamanda aydınlık fenerinin altına denk gelen kısımdaki sekizgen havuzun da kenar taşları bulunmuştur. Eyvanların ise altıgen tuğlalardan oluşan eski döşemeleri ortaya çıkarılmıştır (Önge, 1984; 283).

Eski fotoğraflarına bakıldığında kubbenin merkezindeki dairevi açıklığın üzerinin düz bir dam örtüsü ile kapalı olduğu, 20. Yüzyıl başlarında buraya bağdadi tekniğinde sekizgen prizma biçiminde bir fener inşa edildiği, 1965 yılındaki onarımlar sırasında da fener kaldırılıp yerine camekân biçiminde basit bir kapak konulduğu öğrenilmektedir (Önge, 1984; 283).

1965 yılında restorasyon amacıyla hanikahın çevresinde ve içinde yapılan araştırmalar sonucu yıkılarak kaybolmuş kısımlara dair temeller, duvar kalıntıları ve tonoz izleri bulunmuştur (Önge, 1984; 282). Kapıdan girildiğinde beşik tonozlu bir koridora ulaşılmaktadır. Yılmaz Önge, “Koridorun ortasında, beşik tonozun çapraz tonozla dönüştüğü yerde, kuzey duvarında içi doldurulmuş bir kapı; bunun karşısındaki güney duvarında da yüksekçe bir dikdörtgen pencere görülmektedir. Koridorun aydınlanması evvelce cümle kapısının gerisinde tonoz sırtına açılmış dikdörtgen bir tepe ışıklığı ile sağlanmış iken, güney duvarındaki pencerenin açılmasından sonra bu tepe ışıklığının kapatıldığı anlaşılmaktadır. 1965 yılında yapılan sıva rasparları ve zemin sondajları neticesinde medhal koridorunun güney duvarındaki pencerenin muhdes olduğunu, bunun yerinde kuzey duvardakine benzer şekilde, üstünde sivri kemerli bir pencereyi ihtiva eden, dikdörtgen bir kapı bulunduğunu ve karşılıklı bu iki kapının kuzey ve güney yönlerde uzanan tonozlu dar koridorlara açıldıklarını gösteren bakiye ve izlere rastlanmıştır. Bu koridorların yalnızca dükkanların gerisinde ve onların arka duvarları boyunca uzanan hacimlere geçit verdiği tespit edilmiştir.” demektedir (Önge, 1984; 283).

Ömer Yörükoğlu, Haluk Karamağaralı’nın yaptığı araştırmalardan sonra 4-20 Eylül 1974 tarihleri arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü adına bir araştırma yapmıştır. Yörükoğlu, bu araştırma sırasında mavi, kırmızı, siyah, lacivert ve patlıcan moru duvar ve minare çinileri bulunduğundan bahseder ve bu çinilerden bir tanesinin Konya’da bile başka bir benzeri olmadığını belirtir. Bu çininin Akşehir Mescidi’ndeki çini ile benzerlik gösterdiğini ve aynı atölyeden çıkmış olabileceğini söylemektedir (Yörükoğlu, 1981; 899-900, 902). Eşsiz olarak tanımladığı bir başka çiniyi ise, “Bir yapının şematik resmini, kapı, pencere ve kubbelerini göstermektedir. Bu resmin Sahip Ata Camii’ne ait olduğunu bugünkü durumu ile kabul edemiyoruz; ancak binanın ilk hali bu resimde görülen şekli olabilir. Bu hali ile altta iki pencere türbe penceresi ve hanikahın görünüşü çinideki bina ile yüzde yüz benzerlik arz etmektedir. Binanın üstünde açık mavi beyaz gök boşluğu bulunmaktadır. Gök boşluğu başarılı bir işçilikle geri planda sonsuzluk görünümü ile verilmiştir. Altta ise mahiyeti tam anlaşılamayan bahçe, yol gibi koyu renkler topluluğu bulunmaktadır. Daire şeklindeki bu duvar çinisinin kenarlarından bazı sırları dökülmüştür.” (Yörükoğlu, 1981; 902) şeklinde anlatmaktadır.

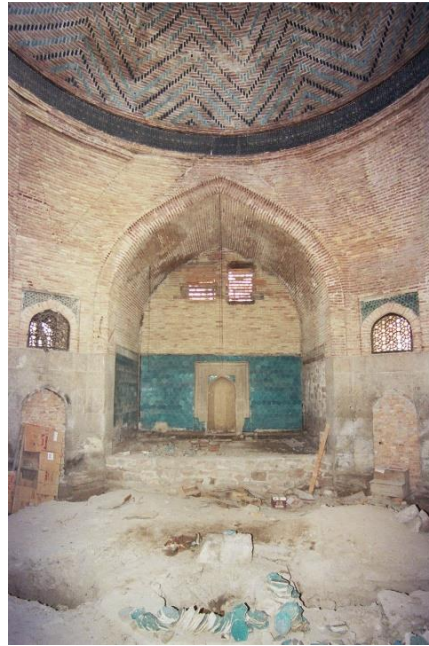
14 Mayıs 1981 tarihinde hanikahtan camiye geçmeye çalışan bir hırsız, kapıların örülü olduğunu görüp hanikahın kuzey eyvanındaki pencere şebekesini kırarak camiye geçmeye çalışmıştır (Fot.:20). Köşe girişlerinin üzerinde bulunan sivri kemerli pencere şebekelerinin çini kafesleri kırılıp kaybolmuştur. Ardından yerlerine ahşap malzemeyle benzerleri takılmıştır (Önge, 1984; 284-285). Yılmaz Önge, kuzeybatı köşedeki pencerenin çini kafesinden kenar çerçevesi ile çok az bir kısmı kaldığından bahseder.

2005 yılında Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından yapının restorasyonunun yapılması için bir ihale yapılmıştır. İhaleyi alan müteahhit, türbe ve hanikahtaki çinileri bilinçsizce kırarak çukurlara doldurmuş (Fot.:14) ve duvarlara dolgu malzemesi olarak kullanmıştır. Eski eserden anlamayan kişiler, ihaleyi veren kurumun bütün uyarılarına rağmen kendi bildiklerince hareket etmişler ve çinilerin çürümüş fayanslar olduğunu, bunların yerine yenilerinin yapılması gerektiğini söyleyerek bunları dolgu malzemesi yapmışlardır. Durum fark edilince Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından ihale durdurulup müteahhite suç duyurusunda bulunulmuştur. Konu yargıya ulaşmıştır (Küçük, 2009; 143).

Fotoğraf 14: Hanikah onarım öncesi. (Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden alınmıştır)

Hanikahın güney eyvanının batı duvarındaki çiniler tamamen kırılmış (Fot.: 15-16), doğu duvarında ise alttaki birkaç sıra sökülüştür. Kuzey eyvanının ise batı ve doğu duvarlarındaki çiniler daha çok tahribata uğratılmıştır (Fot.: 18-19). Batı eyvanının güney ve kuzey duvarlarında çinilerin yaklaşık yarısı nemden ve müdahalelerden dökülmüştür (Fot.: 17, 21). Batı eyvanından sökülen çinilerin ortada bulunan havuzun gider kanalına doldurulduğu tespit edilmiştir. Ön araştırma sonrası uzman ekiplerle ve restorasyon firmasıyla başlanan çalışmalar sırasında in-situ halinde ve parça halinde bulunan çinilerin restorasyonu yapılmış, orijinali hiç kalmayan çinilerin yerine ise yenileri yapıp takılmıştır. Bütün bu kurtarma ve koruma çalışmaları Konservatör Celaleddin Küçük tarafından ayrıntılarıyla anlatılmaktadır (Küçük, 2009; 146-148).

Fotoğraf 15: Güney eyvanı onarım öncesi.

(Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden alınmıştır)

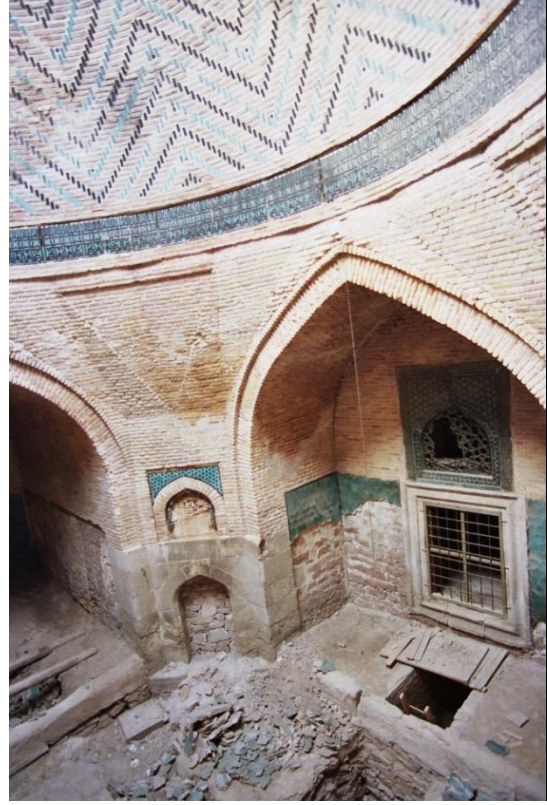
Fotoğraf 16: Güney eyvanı onarım öncesi. (Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden alınmıştır)

Fotoğraf 17: Batı eyvanı onarım öncesi. (Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden alınmıştır)

Fotoğraf 18: Kuzey batı köşe onarım öncesi.
(Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden alınmıştır)

Fotoğraf 19: Kuzey eyvanı, kuzey batı köşe onarım öncesi.
(Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden alınmıştır)

Fotoğraf 20: Kuzey eyvanı penceresi onarım öncesi.
(Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden alınmıştır)

Fotoğraf 21: Hanikah ve batı eyvanı onarım öncesi.

(Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden alınmıştır)

5. Sonuç

Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından Konya'da yaptırılan Sahip Ata Külliyesi, dönemin önemli eserlerinden birisidir. Sahip Ata Külliyesi bünyesinde yer alan hanikah, dönemin süsleme anlayışını oldukça iyi bir şekilde yansıtan çini süslemelere sahiptir.

Hanikahın eyvanları yerden belli bir yüksekliğe kadar tek renk sırlı çini plakalarla kaplanmıştır. Kubbe eteğini de çini mozaik bir bordür dolaşmaktadır. Bunun yanı sıra batı eyvanı ve kuzey eyvanı pencereleri ile; köşelerdeki girişlerin üzerinde yer alan pencereler, çini süslemelidir.

Bu çalışmada Sahip Ata Hanikah'ı çini süslemeleri teknik, renk, motif ve kompozisyon olarak incelenmiştir. Teknik olarak tek renk sırlı çini, çini mozaik ve ajur tekniklerinin kullanılmıştır. Bu teknikler kullanılarak oluşturulan bezemeler ise bitkisel, geometrik ve yazı kompozisyonlarıdır.

Sahip Ata Külliye'si yapıları çeşitli sebeplerle onarım geçirmiştir. Hanikah bazı tahribatlara maruz kalmıştır ve bunun sonucunda çinileri büyük oranda zarar görmüştür. Ancak sonrasında zarar daha ileri boyutlara uğratılmadan fark edilmiş ve yapılan restorasyon sonucu çinilerin bir kısmı kurtarılabilmektedir. Tamamen yok edilen ya da kullanılamayacak hale getirilmiş olan çini parçaların ise yerlerine yenileri yapılarak kullanılmışlardır. Tüm çiniler günümüze özgün halleriyle ulaşamamışsa da; özgün hallerine uygun olarak onarılmış ya da yerlerine yenileri yapılmıştır. Bu ve benzeri bilinçsiz tahribatlar ve oluşabilecek zararlara karşı tarihi yapılarımızı korumak gerekmektedir. Umarız ki böyle bir durumla ileride yeniden karşılaşmayacaktır.

Kaynakça

Akgül, N. (2000). "*Anadolu Selçuklu Dönemi Mimarisinde Sırlı Kaplama Kullanımı*". Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı.

Arık, O. (2007). "*Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Dini ve Kamusal Yapılarında Çini*", Anadolu Toprağının Hazinesi –Çini – Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri, İstanbul, s. 37-190.

- Arık, O. (1972). “Başlangıç Devri Anadolu-Türk Mimari Tezyinatının Karakteri”, Malazgirt Armağanı, Ankara, s.173-177.
- Bakırer, Ö. (1981). “Erken Dönem Mimari Süslemesinde Geometrik Düzen Denemesi”. VIII. Türk Tarih Kongresi, C.II., Ankara, 951-959.
- Demiriz, Yıldız. İslam Sanatında Geometrik Süsleme, İstanbul, 2000.
- Duran, Remzi. Selçuklu Devri Konya Yapı Kitabeleri, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001.
- Hill, Derek-Grabar, Oleg. Islamic Architecture and Its Decoration, Chicago, University of Chicago Press, 1964.
- Karpuz, H. (2009). “*Sahip Ata Hankabı*”, Türk Kültür Varlıkları Envanteri, Cilt I, Ankara, s.51-54.
- Kerimüddin Mahmud-i Aksarayi. Müsamemetü'l-Ahbar, Çeviren: Mürsel Öztürk, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2000.
- Konyalı, İ.Hakkı. Konya Tarihi, Konya, Memleket Gazetesi Yayınları, 2007.
- Küçük, C. (2009). “*Sahip Ata Hangabı ve Türbesi Çinilerinin Restorasyonu*”. Kagit Yapılarda Koruma ve Onarım Semineri, İstanbul, s.143.
- Önge, Y. (1984). “*Konya Sahib Ata Hankabı*”, Suut Kemal Yetkin’e Armağan, Ankara, s. 281-290.
- Özkeçeci, İlhan. Türk Sanatı’nda Kompozisyon, İlhan Özkeçeci Yayınları, İstanbul, 2008.
- Sönmez, Zeki. Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.
- Şimşir, Z. (2001). “*Konya’daki Selçuklu Çini Dekorasyonunda Kûfî ve Ma’kili Yazı*”. I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, Bildiriler II, Konya, s. 311-331.
- Şimşir, Z. 2002. “*Konya’daki Selçuklu Mimarisinde Rumî Motifi*”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı.
- Şimşir, Z. 2014. “*Sahip Ata Manzumesinin Süsleme Özellikleri*”. Yeşilin ve Medeniyetin Köprüsü Meram, C.III, Konya, 2014, s.6-60.
- Tuncer, O. Cezmi. Sivas Gök Medrese (Sahip Ata Fahrettin Ali Medresesi), Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2008.
- Uğur, M. Ferit – Koman, M. Mesut. Selçuk Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri, İstanbul, 1934.
- Yavaş, Alptekin. Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali’nin Mimari Eserleri, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015.
- Yetkin, Şerare. Anadolu’da Türk Çini Sanatının Gelişmesi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1986.
- Yörüköğlu, Ömer. (1981). “Sahip Ata Araştırması”. VIII. Türk Tarih Kongresi, C.II, Ankara, 11-15 Ekim 1976, s. 899-905.